

Реалізація словотвірного потенціалу української мови у перекладах Миколи Лукаша

Словотвірні особливості української мови завжди перебували в полі уваги українських мовознавців. Своєрідне практичне застосування словотвірних властивостей афіксальних морфем спостерігаємо в перекладацькій творчості Миколи Лукаша.

У статті проаналізовано досягнення М. Лукаша в реалізації продуктивних, малопродуктивних і непродуктивних словотвірних типів для завдань художнього перекладу; виявлено зв'язки з мовотворчістю письменників класичної української літератури та новаторські знахідки перекладача.

Ключові слова: словотвірний тип, афікси української мови, Микола Лукаш, художній переклад, авторський неологізм.

Словообразовательные особенности украинского языка всегда находились в поле внимания украинских языковедов. Свообразное практическое применение словообразовательных свойств аффиксальных морфем наблюдаем в переводческом творчестве Николая Лукаша.

В статье проанализированы достижения М. Лукаша в реализации производительных, малопродуктивных и непродуктивных словообразовательных типов для задач художественного перевода; обнаружено связи с языкотворчеством писателей классической украинской литературы и новаторские находки переводчика.

Ключевые слова: словообразовательный тип, аффиксы украинского языка, Николай Лукаш, художественный перевод, авторский неологизм.

Word formation peculiarities of Ukrainian language were usually noticed in the field of attention of Ukrainian linguists. In those works it is shown the hugest variety of ways of word formation that are typical for Ukrainian language. Also due to the examples that are given in the works we can see that the affixation secures nomination and communicative demands. Peculiar practical usage of word formative affixation morphemes are seen in works of Mykola Lukash's translational practice.

The article deals with the achievement of Mykola Lukash's realization of productive, low-productive and non-productive word formative types for the literate translation. The links with the linguistic creative works of poets of classical Ukrainian literature and the innovative founds of the translator are presented.

Key words: word formative type, affixes in Ukrainian language, Mykola Lukash's, literate translation, author's neologism.

Словотвірні процеси української мови орієнтовані на формування лексичних одиниць різних частин мови, насамперед тих, що виконують номінативну функцію, а отже, забезпечують потребу називання конкретних предметів, осіб, абстрактних понять, ознак, найрізноманітніших дій, процесів.

Словотвір має важливе значення як сфера мовної дійсності, оскільки забезпечує поповнення словникового складу української мови новими лексичними одиницями.

Переклади українською мовою творів світової класики становлять надзвичайно важливий текстовий матеріал для дослідження індивідуального авторського словотворення.

Особливе місце в історії українського художнього перекладу відведено М. Лукашеві, адже саме йому належать майстерні переклади таких визначних творів світової літератури, як "Декамерон" Дж. Боккаччо та "Дон Кіхот" М. де Сервантеса Сааведри, "Фауст" Й.-В. Гете, "Троїл і Крессіда" В. Шекспіра, поетичні твори Ф. Шіллера, Ф. Гарсія Лорки, Г. Аполлінера та інші.

В українських перекладах творів світової класики М. Лукаш активізує вживання слів, що утворились різноманітними способами словотворення. Найчастіше М. Лукаш звертається до афіксації. Реалізація продуктивних, малопродуктивних й непродуктивних словотвірних типів, використання значної кількості новостворених слів є особливістю перекладацької манери М. Лукаша.

Мета цієї розвідки полягає в тому, щоб виявити й описати словотвірні моделі, які залучав до своїх перекладів М. Лукаш; простежити традицію вживання цих словотвірних типів; розглянути та проаналізувати індивідуальне словотворення перекладача.

Словотвірні особливості Лукашевих перекладів розкриває В. Савчин у статті "Стилістичні деривати у перекладах Миколи Лукаша" [11], присвяченій дослідженню тих способів словотворення, які найчастіше використовував у своїх перекладах М. Лукаш "для досягнення необхідних стилістичних ефектів". Серед них авторка називає суфіксальний та безафіксний способи творення слів, осново- та словоскладання, акцентує увагу на тому, що М. Лукаш створює своєрідні словотвірні синонімічні та антонімічні ряди. Особливістю прислівникових новотворів М. Лукаша є те, що твірною основою до них виступають не якісні прикметники, а відносні. Дослідниця доходить висновку, що перекладач "увів до обігу чимало утворень оказіонального характеру, серед яких є як авторські новотвори, так і активізовані давно забуті форми" [11, с. 570], а також підкреслює, що мовне винахідництво М. Лукаша "спирається на традиції загальнонародної мови" [11, с. 574]. У цьому

виявлялося продовження М. Лукашем словотвірного новаторства П. Тичини, М. Рильського, В. Сосюри.

Використання значної кількості новостворених слів є особливістю перекладацького почерку М. Лукаша. Серед новотворів у перекладі п'єси В. Шекспіра "Троїл і Крессіда" дослідники називають і складно-основні, й оригінальні словосполучення, і похідні від різних частин мови (напр., іменники: *вагота, викличник, вої*; дієслова: *Царі! Яка журба вам пожовтила щоки?; дляється вона; я стуманів, світ обертом іде; той усежерущий вовк*) [1, с. 37].

Проте в ряді випадків кваліфікація тих чи інших слів як новотворів М. Лукаша недостатньо мотивована, оскільки до них нерідко потрапляють слова, вживані задовго до М. Лукаша іншими письменниками й засвідчені в класичних працях з української лексикографії. Так, іменник *вої* ("воїни") уживав ще Т. Шевченко в переспіві "Плачу Ярославни", порівн.: *"Вітрило, вітре мій єдиний, Легкий, крилатий господине! На що на дужому крилі На вої любії мої, На князя, ладо моє миле, Ти ханові метаєш стріли?"* (ілюстративний контекст використано з "Кобзаря", примітки і пояснення до якого зробив В. Сімович. Лексему *вої* він наводить з поясненням "вояки", що має стильове маркування – старе українське слово; Кобзар, с. 409). Іменник *викличник*^{*}, якого немає ані в реєстрі Словника Грінченка, ані в "Словнику української мови", уживався ще в перекладах І. Франка, порівн.: [Йокаста:] *Всього їх п'ять було, один викличник Між ними; цар лиш сам на возі їхав* (Фр., 15, с. 43; переклад драми Софокла "Едіп-цар"). Такий новотвір, як дієслово *пожовтити*, зафіксовано ще у Словнику Грінченка, порівн.: *пожовтити – рос. "пожелтить"* (Сл. Гр., 3, с. 251). Цю лексему наведено без ілюстративного контексту, проте свідченням давнішого її вживання в українській літературній мові є переклади П. Куліша, зокрема п'єси В. Шекспіра "Троїл і Крессіда", порівн.: *Царі й князі, яка печаль вам щоки пожовтила?* (Куліш, с. 196).

В. Савчин у статті "Стилістичні деривати у перекладах Миколи Лукаша", аналізуючи Лукашеві новотвори, утворені способом складання, як приклад наводить лексему *розбогарадити*, проте й це слово зафіксоване в Словнику Грінченка: *розбогарадити – рос. "выпросить, раздобыть"* (ілюстр. матеріал наведено за матеріалами з Канівщини: *Де б його розбогарадити грошей* (Сл. Гр., 4, с. 32)). Цікавою особливістю перекладацького стилю М. Лукаша В. Савчин вважає застосування прийому паронимазії як основи творення слів. Серед

* До новотворів М. Лукаша його зараховують як М. Венгренивська й Т. Некряч [1], так і В. Савчин (див. статтю В. Савчин "Відтворення авторських неологізмів у перекладах М. Лукаша" [9]).

прикладів, які дослідниця наводить при цьому твердженні, – іменник *роздвій*: *Вона з ним у роздвої. А роздвоївшись, можна знов здоїтись, то може вийти й третє* (ТК, с. 376) [171, с. 574], однак й цю лексему знаходимо у Словнику Грінченка з посиланням на Словник Желехівського, порівн.: *роздвій* – рос. "раздвоение" (Желех., Сл. Гр., 4, с. 41).

У статті "Микола Лукаш – перекладач і лінгвіст" В. К. Житник зазначав, що "він [Лукаш] знав закони українського словотвору, тому міг дозволити собі вживати такі слова, які б інші не наважилися"*** [4, с. 21].

У словотвірному новаторстві М. Лукаш був продовжувачем традиції української поезії, започаткованих П. Тичиною, М. Рильським та іншими письменниками доби національного відродження 1923–1928 рр. М. Лукаш активно залучає до своїх перекладів традиційні моделі творення прислівників від основи відносних прикметників за допомогою суфікса -о, тим самим наслідуючи П. Г. Тичину, якого вважають засновником цієї словотвірної моделі. Так, у поетичних перекладах М. Лукаша фіксуємо: *гровинно*: *Сатанеллу місяць викрав, Зніс у небо гровинно / повис над залом прикро Блискотливим тамбурином* (Лукаш 1990, с. 388); *картинно*: *Зліз кентавр на кентавресу, Між музик для інтересу, Огир дибиться картинно, Рже конячу каватину* (Лукаш 1990, с. 389); *туберозно*: *Зір, як магній, миттю жажне, Мов касетом раптом трахне, Туберозно б'є у ніздрі...* (Лукаш 1990, с. 387).

Порівняймо у П. Тичини: *омофорно*: *Вірю омофорно – За рікою дзвони: Сню волосожарно – Тінь там тоне, тінь там десь* (Тичина, с. 20); *волосожарно*: *Вірю омофорно – За рікою дзвони: Сню волосожарно – Тінь там тоне, тінь там десь* (Тичина, с. 20); *трояндно*: *По хліб шла дитина – трояндно! тікайте! Стріляють, ідуть. Розкинуло ручки – трояндно* (Тичина, с. 42).

У сучасній українській мові до продуктивних засобів вираження словотвірних значень належать суфікси, префікси, постфікси. Однак у системі афіксального словотвору найактивнішу роль відіграє суфіксальний спосіб.

Зокрема, у перекладах М. Лукаша фіксуємо суфіксальні утворення різного типу: такі, що засвідчені в лексикографічних джерелах, й такі, що кваліфікуємо як авторські новотвори. Серед них виокрем-

*** Після виходу у світ творів Поля Верлена у перекладі М. Лукаша В. Житник пригадував: "От ви римуєте *Париж – криш*. А як це з погляду чистоти мови. Микола Олексійович одразу ж відповів на питання питанням: "А чим німецьке *das Dach* краще, ніж наше *криша*?" І тут же пояснив: "Це слово утворене абсолютно за законами української мови: *квасити* – *кваша*, *крити* – *криша* – і тому не сприймається в мові як чужорідне" [4, с. 21].

люємо похідні одиниці, які утворились за допомогою як продуктивних (-ач, -ар, -яр, -ник-, -льник-), так і малопродуктивних (-ій, -ун(-юн), -івн-, -ух-) словотвірних суфіксів. Такі суфіксальні похідні одиниці перекладач використовує для називання осіб чоловічого та жіночого роду, конкретних та абстрактних понять.

Назви осіб чоловічого роду представлені іменниками таких словотвірних типів:

"дієслівна основа + суфікс -ій:

голій (< *голити*) – "той, хто голить; бриє": *Ну що ж, ти справді можеш водити за собою голія, бо звичаї, як відомо, заводяться і встановлюються не зразу, а помалу, поступінно <...>* (Д. К., с. 124); у СУМі лексему *голій* наведено з посиланням на контекст із твору Панаса Мирного (СУМ, II, с. 107); *гризій* (< *гризти*) – "той, хто щось гризе; черв": *Батьки глибокі, голови пустельні! Засипали лопати вас ретельні, Ви вже самі – земля оця руда... Та справжній черв, гризій неуморимий* (Лукаш 1990, с. 293); варто зазначити, що в "Етимологічному словнику української мови" до дієслова *гризти* одним із синонімів наведено іменник *гризій*, але в значенні "сварлива людина" (ЕСУМ, 1, с. 594); *стрижій* (< *стригти*) – "перукар": – *А моя порада, пане стрижю, – сказав Дон Кіхот, – якраз буде вельми доладна й доречна* (Д. К., с. 341); *А я, а я – борець Самсон. Всім стрижіям даю фасон* (Лукаш 1990, с. 296); таке значення у "Словнику української мови" ілюстровано контекстом із твору О. Ільченка (СУМ, IX, с. 769);

"іменникова основа + суфікс -ій":

гудзій (< *гудзик*) – "людина, що робить гудзики": *Збираю очі риб'ячі На лузі у лозі, Вставляю їх у гудзики, Бо я таки гудзій* (Лукаш 1990, с. 225);

"прикметникова основа + суфікс -ій": *чистій* (< *чистий*) – "той, хто відрізняється неабиякою чистотою": [Фамулус:] *То був між вченими чистій – Тепер мов сажотрус який* (Фауст, с. 228).

Запозичений суфікс -ар належить до числа досить поширених словотворчих формантів. У перекладах М. Лукаша широко представлені відіменникові та віддієслівні деривати з таким суфіксом, порівн.:

"іменникова основа + суфікс -ар(-яр)", наприклад:

билинар (< *билина*) – "той, хто збирає лікарські трави": ... *мусить бути медиком, а надто ще й билинарем, аби вмів по пуццях та пустовищах зілля цілющі на гоєння ран розшукати <...>* (Д. К., с. 420); *штукар* (< *штука*) – "жартівник, забавник, пустун": *Намислив він [мессер Кане делла Скал] якось справити в Вероні пишну та розкішну учту, на яку мало прибути звідусіль багато різного люду, а найпаче всяких потішників та штукарів <...>* (Декамерон, с. 68); у "Словнику

української мови" це слово наведено з посиланнями на контексти з творів І. Нечуя-Левицького, С. Васильченка (СУМ, XI, с. 547);

"дієслівна основа + суфікс *-ар(-яр)*", наприклад:

голяр (< *голити*) – "перукар": *Отож слуги правосуддя втихомирилися самі і навіть стали за миротворців між голярем та Санчою Пансою, які досі ще завзято гризлись та змагались* (Д. К., с. 297); до "Словника української мови" ця лексема входить зі стильовою позначкою *заст[аріле]*, що підтверджено контекстами з творів В. Стефаника й О. Ільченка (СУМ, II, с. 120); *погребар* (< *погребати*) – "той, хто копає могили": *Мало було таких мерців, щоб за ними йшло до церкви більше, як десять чи дванадцять чоловіка, та й то не статечні, поважні городяни, а такі собі могильники-простолюдці, що називалися погребарями і одбували службу за гроші* <...> (Декамерон, с. 35); у Словнику Грінченка значення іменникової лексеми *погребарь* – *рос. "могильщик"*, яке ілюстровано лексикографічними матеріалами підтверджується І. Верхратського "Знадобами до словаря южноруского", що містять слова, записані в Галичині, на Буковині та в Угорській Русі (Сл. Гр., 3, с. 235).

У текстах перекладів М. Лукаша фіксуємо ще один словотвірний тип із непродуктивним суфіксом *-ун(-юн)*, який поєднується з дієслівною основою. Такі похідні одиниці перекладач використовує для утворення назв осіб чоловічої статі, порівн.:

боюн (< *боятися*) – "той, хто боїться; боягуз": *Отак і панували три пишні королі, Мужні, одважні, в потузі немалі. Їм голдували левні, рицарські сини, У службі ревні й певні, в боях не боюни* (Лукаш 1990, с. 13); у Словнику Грінченка лексема *боюн* має значення – *рос. "трус"* із посиланням на драматичну трилогію "Петро Сагайдачний" П. Куліша (Сл. Гр., 1, с. 91); цей іменник зафіксовано й у вірші "Присвят...", що увійшов до Кулішевої збірки "Дзвін": *Недоумків лихих порадиця лиха, Дала нам розуму і серця в воєводи Одрідде навісне Педрила-боюна, – І руський світ окрив туманом Сатана* (Куліш 1, с. 446); *жартун* (< *жартувати*) – "той, хто жартує; жартівник": [Відьма:] *Ха, ха, ха, ха! Оце встругнув! Такий жартун, як перше бує!* (Фауст, с. 95); Словник Грінченка подає це слово через ототожнення з синонімом "жартівник" (Сл. Гр., 1, с. 475; без посилань); *потягун* (< *потягнути*) – "кремезна, сильна людина": [Пандар:] *Що ти хочеш – він же юнак іще... І все-таки він потягне фунтів на три більше за Гектора;* [Крессіда:] *Такий молодий і вже такий великий потягун?* (ТК, с. 340); *чепурун* (< *чепуритися*) – "людина, яка звикла до чистоти й акуратності у всьому": [Спів дикунів:] *Чепуруни – крихкі, слабкі, А дикуні – дерзкі, кріпкі* <...> (Фауст, с. 201); у "Словнику української мови" значення

наведено через посилання на Словник Грінченка (СУМ, XI, с. 295); у якому *челурун* – *рос.* "опрятный человек; франтъ" ілюстровано контекстом із вісника "Основа", редактором якого був П. Куліш: *Дід Омелько такий вже челурун був, що й соломинка даремно не валялась* (Сл. Гр., 4, с. 452).

У словотвірних типах відприкметникових іменників на позначення осіб, що виражають значення "носій ознаки", продуктивним є суфікс *-ик*, порівн. у перекладах М. Лукаша:

бездольник (< *бездольний*) – "нешчаслива, бездольна людина": *І хто б ви не були – бездольник чи щасливець, Гарячий фантазер чи мудрий прозорливець, Юнак а чи старик, – Страстей навала вам спокою не давала* (Лукаш 1990, с. 193); у Словнику Грінченка цей іменник подано зі значенням *рос.* "несчастный, безталанный человек" (Сл. Гр., т. 1, с. 39; без посилань); *невдячник* – "невдячна людина": *З найтяжчих гріхів, що вчиняють люди, дехто на перше місце ставить гординю; я ж гадаю, що найбільший гріх – невдячність, і не дурно кажуть, що пекло переповнене невдячниками* (Д. К, с. 602); до Словника Грінченка ця лексема входить у значенні *рос.* "неблагодарный" (Сл. Гр., т. 2, с. 538; без посилань).

Проаналізований мовний матеріал дозволяє констатувати, що М. Лукаш дуже активно залучав до своїх перекладів словотвірні типи дериватів із формантом *-ник* на позначення назв осіб за характером виду діяльності, роду професії, стану (названого твірною основою чи абстрактним поняттям), порівн.:

добичник (< *добич*) – "розбійник, грабіжник": [Фауст:] *Женіть же звідси Менелая, Зіпхніть у море знов мерщій! Хай там добичником шмигляє, Як до душі йому розбій* (Фауст, с. 311); у "Словнику української мови" підтверджується таким самим контекстом із "Фауста" Й.-В. Гете (СУМ, II, с. 319); *драпіжник* (*дряпіжник*) (< *драпач*) – "грабіжник, крадій": *Не стражники ви, а тюряжники, з-під знаку Святої Германдади грабіжники та драпіжники!* (Д. К., с. 297); у "Словнику української мови" цю лексему наведено з посиланням на контекст із творів Лесі Українки, порівн.: ([Годвінсон:] *Слухай, Сіонська дочко! Ось летять на тебе дряпіжники з обличчям мідяним... Нема тобі рятунку...*) та М. Стельмаха: *... пошептався із отим крадієм чи драпіжником, спровадив його кудись огородами* (СУМ, II, с. 407–408); на окрему увагу заслуговує той факт, що у Словнику Грінченка зафіксовано ряд спільнокоренових слів, зокрема: *дряпіжний* – *рос.* "хищный, разбойничий" (О. Стороженко), *дряпіжник* – *рос.* "хищникъ, грабитель" (О. Стороженко), *дряпіжство* – *рос.* "хищничество, грабительство" (без іл.), *дряпня* – *рос.* "сдираніє, обдираніє" (без іл.), *дряпота* – *рос.*

"обдираніє" (без іл.), *дряпіка* (ум. *дряпічка*) – рос. "обдирано, лихо-имець" (І. Котляревський: *Нептун іздавна був дряпічка*) (Сл. Гр., 1, с. 450–451); слід вказати й на те, що у коментарях, наведених до поеми "Енеїда", І. Котляревський робить припущення, що цю іменникову лексему утворено від слова *драпач* – "шаповал, який очищає виготовлену шкіру від шерсті дротяною щіткою" (Котл., с. 220); *гороскопник* (< *гороскоп*) – "людина, яка складає гороскоп; передбачає майбутнє": *Я знаю, як одна дама спиталася в гороскопника, чи оцენиться її кімнатна сучка* (Д. К., с. 457); *темничник* (< *темниця*) – "той, хто наглядає за в'язнями у темниці": *Дійшла про те чутка і до Мартучча Гоміта, ще сидів у в'язниці; дізнавшись, що цар зібрав немале військо для оборони краю, він сказав темничникові, що наглядає за ним і його товаришам* (Декамерон, с. 306);

"дієслівна основа + суфікс *-ник-*", за якою утворено деривати, що позначають назву особи як виконавця певної дії, названої дієсловом, наприклад:

домівник (< *домувати*) – "той, хто проживає у домі": *Без міри здивований і засмучений, покликав він [господар] домівників своїх <...>* (Д. К., с. 234); у Словнику Грінченка значення цього іменника ототожнено з рос. "домочадець", а ілюстративний матеріал наведено зі "Словаря Малоросійських ідіомовъ" М. Закревського: *І перед власними домовниками моїми* (Сл. Гр., 1, с. 419); це слово не ввійшло до реєстру СУМ, проте його зафіксовано в текстах перекладу Біблії, здійсненого П. Кулішем: *Домовникам же царя Юдейського скажи так: Слухайте слова Господнього* (Єр, 21:11); *дорадник* (< *дораджувати*) – "той, хто радить; порадник": *Навряд чи інший який дорадник спромігся б на такий дотепний і доцільний, а zarazом простий і зручний проект* (Д. К., с. 343); "Словник української мови" маркує цю лексему як *рідко[вживану]*, а її значення ілюстрованого контекстами з творів О. Кобилянської (СУМ, II, с. 376); *офірник* (< *офірувати*) – "той, хто жертвує щось комусь; жертводавець": *Не раз було, що зносивсь ніж офірника Над шиею похилою рокованця Та й не спускаєсь – являлось перешкодою Втручання ворога чи й бога доброго* (Фауст, с. 285); цей іменник не ввійшов до реєстрів ні Словника Грінченка, ні "Словника української мови"; проте в словниковій статті до іменника *офіра*, яку вміщено в "Етимологічному словнику української мови", наведено спільнокореневе слово *офірник* із посиланнями на Словник Желехівського (ЕСУМ, 4, с. 237), порівн. у Словнику Желехівського: *офірник* – *oferer* (Желех., 1, с. 585).

У сучасній українській мові активно вживаються деривати з суфіксом *-льник* (варіант суфікса *-ник*), що приєднується до основи

інфінитива з елементами *-а(-я)* й виступає на позначення особи чоловічого роду, яка є виконавцем певної дії, названої дієсловом (агентивні утворення). Їх М. Лукаш реалізує у своїх перекладах, наприклад:

завітальник (< *завітати*) – "відвідувач; гість": *Заради такого благородного завітальника донья Крістіна хотіла показати, що вміє і може людей у себе гостити* (Д. К., с. 419); у Словнику Грінченка значення іменникової лексеми *завітальник* – рос. "посетитель" ілюстровано контекстом із твору Ганни Барвінок: *Мучать Тетяну завітальники. Хто не зайде, то все одно кажуть, що Василь до иншої ходить* (Сл. Гр., 2, с. 19); *читальник* (< *читати*) – "читач": *А я Дон Кіхотів не рідний батько, а, сказати б, вітчим, то й не ходитиму звичним тором і не благатиму тебе, ласкавий читальнику, мало не плачучи, як то дехто робить <...>* (Д. К., с. 8); це слово у СУМ наведено з посиланнями на контекст із твору М. Рильського (СУМ, XI, с. 337); паралельно з агентивним утворенням чоловічого роду на *-льник* у перекладах М. Лукаша фіксуємо таку ж назву жіночого роду з суфіксом *-льниця*, порівн.: *читальниця* (*читальник* < *читати*) – "читачка": *У тих повістках буде мова про веселі й сумні любовні пригоди та про інші химерні оказії, що скоїлися чи то в нові часи, чи то в старосвітщину; ласкаві читальниці знайдуть у них і забаву – бо сила тут усяких цікавих речей <...>* (Декамерон, с. 30); у СУМі ілюстративний контекст до цього слова подано з твору І. Нечуя-Левицького (СУМ, XI, с. 337).

Одним прикладом у перекладах М. Лукаша представлена словотвірна модель "дієслівна основа + суфікс *-льник*":

поцінувальник (< *поцінувати*) – "той, хто щось оцінює": *Зараз пред'явлю свою роботу цеховим поцінувальникам* (Д. К., с. 541).

На позначення назв осіб чоловічого роду, що вказують на вид діяльності, у перекладах М. Лукаша виступають слова, що утворено за такими словотвірними типами:

"дієслівна основа + суфікс *-ач*", напр.:

послугач (< *послужити*) – "той, хто комусь прислугує": *Од того, що сусіди, родичі й приятелі покидали недужих, а послугачів бракувало, повіявся був звичай, досі не чуваний <...>* (Декамерон, с. 34); у "Словнику української мови" цю лексему ілюстровано контекстами з творів І. Франка, О. Кобилянської й Лесі Українки (СУМ, VII, с. 342); *сватач* (< *сватати*) – "той, хто сватається": *Уже вона й на порі стала, та все не могла забути Бертрана і одмовляла, жодної причини не подавши, багатьом сватачам, за яких її родичі єдали* (Декамерон, с. 222); у "Словнику української мови" ілюстративний контекст наведено з твору Н. Кобринської (СУМ, IX, с. 67).

Назви осіб жіночої статі в текстах перекладів М. Лукаша представлені словами, які утворено від основи іменника чоловічого роду з додаванням непродуктивних суфіксів:

"основа іменника ч. р. + суфікс -ин(я)":

другиня (< *друге*) – "подруга": *Всі вклоняються богині, Кроніоновій другині* (Лукаш 1990, с. 123); що у "Словнику української мови" подано без ілюстративних контекстів (СУМ, II, с. 423), однак використання цієї лексеми спостерігаємо у перекладі Псалтиря, здійсненого І. Пулюєм: *У пишних шатах поведуть її до царя, за нею приведуть до тебе дівциць, другинь її* (Пс, 45:14); важливо зазначити, що іменник *другиня* зафіксовано ще в "Лексиконі..." П. Беринди у значенні "*товаришка*" (ЛБ, с. 33); *слугиня* (< *слуга*) – "служниця": [Провідниця хору:] *Відкрий слугиням шановливим, владарко, Що там тобі всередині спіткалося?* (Фауст, с. 287); у "Словнику української мови" значення цього слова підтверджено контекстом із твору Лесі Українки: [Йоганна (до Марції):] *Прошу пробачити твоїй слугині, що не встигла тобі назустріч* (СУМ, IX, с. 376).

У словотвірній системі сучасної української мови фіксуємо випадки поступової втрати продуктивності афікса в одному словотвірному типі.

Так, продуктивний у минулому суфікс *-івн(а)* в утвореннях на позначення дочки за фахом або соціальним становищем батька став зовсім непродуктивним, але цю афіксальну морфему активно використовує М. Лукаш для творення нових слів, порівн.:

корчмарівна (< *корчмар*) – "дочка корчмара": *Отся ж то краля допомогла корчмарівні сяке-таке леговище для Дон Кіхота нарихтувати* (Д. К., с. 87); *маршалівна* (< *маршал*) – "дочка маршала": *Його [П'єро] ж то <...>, як чоловіка доброго й достойного, обрала маршалівна з поради й призволення небагатьох обивателів, що живими zostались, собі за мужа, вчинивши його паном усіх мастностей, що їй у спадок припали* (Декамерон, с. 144); *старцівна* (< *старець*) – "дочка старця, бідного": – *Візьми се од щедроти його милості короля і пана мого, та не забудь сказати отцеві своєму, що твої діти, а його і мої внуки, не од старцівни вродилися* (Декамерон, с. 147); у Словнику Грінченка іменник *старцівна* – рос. "дочь нищого" наведено без посилань (Сл. Гр., 4, с. 199); *султанівна* (< *султан*) – "дочка султана": *...уже й мета подорожі їхньої, здається, недалеко, коли се зірвалися супрутнії вітри і з таким імпетом на корабель ударили, що султанівна й мореплавці вже й про життя своє звомпили* (Декамерон, с. 122); *цісарівна* (< *цісар*) – "дочка цісаря": *... йому [Дон Кіхоту] б хотілося, аби автор показав усю його вірність і повсякчасну шан-*

блिवість супроти неї [Дульсінеї], розповів, як заради неї нехтував він королевами, цесарівнами та панянками... (Д. К., с. 352), порівн. У П. Куліша: *"Хіба ти не бачиш, татуню, вілхівен, Танців і гоїдання маленьких царівен"* (Куліш 1, с. 563).

Одиничними прикладами в перекладах М. Лукаша представлено такі словотвірні моделі: "іменникова основа ч. р. + суфікс *-ин(я)*" – *дукиня* (< *дук*) – "дружина дука": *Дукиня попросила Дон Кіхота (в нього ж усе держиться голови!) обмалювати й обчеркнути вроду й риси сеньйори Дульсінеї Тобоської* (Д. К., с. 488); "основа іменника ч. р. + суфікс *-их(а)*": *корчмариха* (< *корчмар*) – "дружина корчмаря": *Почувши такий титул, корчмариха збентежилась і сказала* (Д. К., с. 276).

У перекладацькій практиці М. Лукаша реалізовано й таку специфічну рису українського словотвору, як функціонування утворень із тим самим словотвірним значенням від іменникової основи з додаванням малопродуктивного суфікса *-ощ(і)*, що виступають на позначення абстрактної ознаки, збірності, наприклад:

болещі (< *біль*) – "хвороби, стражданя": *По сій мові на превелику силу посунулась до середини помосту, ніде не знаходячи рятунку од пекельної спеки і відчуваючи, що от-от зомліє од безвіддя, котре долягало їй гірше од усіх болещів* (Декамерон, с. 474); у "Словнику української мови" значення цього слова ілюстровано контекстом із твору Марка Вовчка (СУМ, I, с. 214); *джурощі* (< *джура*) – "особливості поведінки джури": – *Як я вже оце закривився на губернатора, то з мене всі джурощі вийшли і чхать я тепер хотів на всіх дуень у світі* (Д. К., с. 511); *смілощі* – "сміливість": *Ви собі, пане, знайте вашу лицарю, – одказав Санчо, – а до чужих страхів чи смілощів не мішайтесь* (Д. К., с. 434); *холодощі* – "холод": *Мені одного лише шкода, що мою застуду лікували теплом смердячого гною, а твої опіки гоїтимуть холодощами ароматної рожевої води* (Декамерон, с. 473).

Окрему групу лексичних інновацій М. Лукаша становлять іменники, утворені за допомогою суфікса *-ив(о)*, наприклад:

жевриво (< *жевріти*) – "полум'я, вогонь": *Нехай із Індії вертається солдат Розпродав спекулянт душі моєї жевриво А я у модному засну собі під деревом Де мавпи і птахи безгамірні сидять* (Лукаш 1990, с. 339); *ліпливо* (< *ліпити*) – "пластир": *Дон Кіхот приліг на те проклятенне ліжко, і корчмариха з донькою зараз же обліпила його пластирами з голови до ніг. А як у вас, добродійко, – додав [Санчо] по хвилі, – того ліплива кілька шматочків лишиться, то воно ще декому в знадобі стане* (Д. К., с. 87); *хмариво* (< *хмара*) – "скупчення хмар": *В темних небесах, Хмариво безкрає Раз за разом крає Блискавки зигзаг* (Лукаш 1990, с. 234).

Своєрідним засобом творення каламбурів у перекладах М. Лукаша є її надзвичайно цікава особливість його індивідуального словотворення, яку можна було б назвати словотвором за аналогією, що виявляється в такому механізмі творення нового слова, який не має морфемної природи, а породжується фонетико-змістовими асоціаціями із загальнономовними словами, напр.: *можебиліці* – про щось таке, що могло б бути; таке, чому ще можна повірити (на відміну від *небилиць*): *Всі досі перебуті ним пригоди були ще можебиліці, але печерна придибашка відгонить уже абсурдом, і в мене нема рації узнавати її за дійсну* (Д. К., с. 450); (порівн. загальнономовне *небилиці*); *смілька* – смілива людина або людина, що нахваляється своєю сміливістю, не маючи для цього достатніх підстав: *Де б то я посмів вашій милості шолом отак паскудити? Найшли мені смілька!* (Д. К., с. 412); (порівн. загальнономовне *хвалько*); *невимагливий* – такий, який не вимагає нічого особливого, не має особливих вимог, забаганок: *Як я і вдруге не потраплю, тоді вже виправляйте, бо я собі чоловік невимагливий* (Д. К., с. 368); (порівн. загальнономовне *невибагливий*); *неможебний*: *... та не думайте, щоб я став нехтувати й ламати споконвічні звичаї мандрованого рицарства: се річ неможебна* (Д. К., с. 369); (порівн. загальнономовні слова з таким самим суфіксом *велебний*, *хвалебний* і синонімічне слово *неможливий*); *уденішній* – прикм. від *удень*; такий, що відбувається вдень, стосується денної пори: *Бичуй о Господи надзахідні хмарини Що пнуть у небеса рожевенькі задки Вже затуляються уденішні квітки І в стумі чується химерення мишине* (Лукаш 1990, с. 337); (порівн. загальнономовне *вранішній*); *таляровитий* – багатий на таляри: *От як ти таляровитий, а зверху ще й талановитий – такий талан дай Боже й мені* (Д. К., с. 429); (порівн. загальнономовне *талановитий*); *почовгом* – повільно (іти, човгати): *Ззаду і спереду – шпиг коло шпига, Поповзом, почовгом суне товпига. Верхи ж на змії сидить без кульбаки Гола, в панчохах, в циліндрі набакир, Нігті лаковані, циці мальовані, В оці зелений монокль придзигльовано* (Лукаш 1990, с. 399); (порівн. загальнономовне *поповзом*).

Аналіз мовного матеріалу, який використав у своїх перекладах М. Лукаш, показав, що перекладач активізував слова, які належать до питомих словотвірних типів української мови, і дають йому можливість конденсовано, щільніше (в одному слові) передати складніший зміст; а також дозволив виявити зв'язки з мовотворчістю письменників класичної української літератури, зокрема Т. Шевченка, П. Куліша, І. Франка, та письменників радянської доби (П. Тичина, В. Сосюра). Окрім того, у Лукашевих перекладах представлено чимало авторських

неологізмів, які утворено як за допомогою продуктивних, так і мало-продуктивних чи непродуктивних афіксів, у чому проявляється наслідування традицій української літературної мови.

Умовні позначення текстових та лексикографічних джерел

Декамерон – Боккаччо Дж. Декамерон / Джованні Боккаччо ; пер. з італ. М. Лукаш ; передмова Г. Кочур. – Харків : Фоліо, 2003. – 671 с. – (Бібліотека світової літератури).

Д. К. – Сервантес Сааведра Мігель де. Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі : роман / Мігель де Сервантес Сааведра ; пер. з ісп. М. Лукаш ; післямова Г. Кочур. – К. : Дніпро, 1995. – 703 с.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : у 7 т. :

Т. 1 (А–Г) / редкол. : О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. – К. : Наукова думка, 1982. – 631 с. ; Т. 2 (Д–Копці). – 1985. – 570 с. ; Т. 3 (Кора–М). – 1989. – 550 с. ; Т. 4 (Н–П). 2003. – 656 с.

Желех. – Желехівський Є., Недільський С. Малорусько-німецький словар. / Є. Желехівський, С. Недільський. – Львів, 1886. – 1117 с.

Т. I (А–О) – 1886.

Т. II (П–Я) – 1886.

Єр – Книга пророка Єремії // Сьвяте Письмо Старого і Нового Завіту. Мовою русько-українською. – У Відні: Виданне британського і заграничного біблійного товариства. – 1903. – [Перевидано К. : Рада, 2000]. – С. 656–711.

Кобзар – Шевченко Т. Кобзар: з поясненнями і примітками д-ра Василя Сімовича / Друге справлене й поширене видання / Тарас Шевченко. – Вінніпег (Канада), 1960. – 430 с.

Котл. – Котляревський І. П. Енеїда : поема / І. П. Котляревський. – К. : Рад. шк., 1989. – 286 с.

Куліш 1 – Куліш П. О. Твори : в 2 т. / П. О. Куліш. – К. : Наукова думка, 1994. – (Бібліотека української літератури. Українська нова література).

Т. 1 : Прозові твори. Поетичні твори. Переспіви та переклади. – 1994. – 752 с.

Лукаш 1990 – Лукаш М. Від Боккаччо до Аполлінера / Микола Лукаш. – К. : Дніпро, 1990. – 510 с. – (Майстри поетичного перекладу).

ЛБ – Беринда П. Лексикон словенороський. – К., 1627 (Надрук з київського видання 1627 р. фотомех. способом / Підгот. тексту і вступ. ст. В. В. Німчука). – К. : Наукова думка, 1961. – 272 с.

Пс – Пулюй Іван. Молитовник. Псалтир / Іван Пулюй ; За заг. ред. проф. В. Шендеровського. – К. : Рада, 1997. – 271 с. (Після умовного

позначення Пс перша цифра означає число пісні за порядком, друга – вірш).

Сл. Гр. – Грінченко Б. Д. Словарь української мови : у 4 т. (1907–1909) / Б. Д. Грінченко. – К. : Наукова думка, 1996–1997. – (Перевидано фотоспособом. – К., 1958).

СУМ – Словник української мови : в 11 т. – К. : Наук. думка, 1970–1980.

Тичина – Тичина П. Г. Сонячні кларнети: Поезії / Павло Тичина ; упоряд., підгот. текстів, прим. С. А. Кальченка. – К. : Дніпро, 1990. – 399 с.

ТК – Шекспір В. Комедії і трагікомедії / Вільям Шекспір ; пер. з англ. Ю. Лісняк, М. Рильський, Л. Танюк та ін. – Харків, 2004. – 527 с. – (Бібліотека світової літератури).

Фауст – Гете Й.-В. Фауст / Й.-В. Гете ; пер. з нім. М. Лукаш. – К. : Дніпро, 1981. – 540 с. – (Бібліотека світової літератури).

Фр. – Франко І. Я. Зібрання творів : у 50 т. / І. Я. Франко. – К. : Наукова думка, 1978.

Т. 15 : Поетичні переклади та переспіви. – 1978. – 664 с.

Література

1. Венгренивська М. А. П'єса В. Шекспіра "Троїл і Крессіда" в українському перекладі (до перекладацького портрету М. Лукаша) / М. А. Венгренивська, Т. Є. Некряч // Теорія і практика перекладу. 1991 : респ. міжвідом. наук. зб. / М-во освіти і науки України, Київський ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : Вища школа, 1992. – Вип. 18. – С. 27–40.

2. Весна М. П. Перший монолог Фауста в перекладі І. Франка та М. Лукаша: роль часового чинника / М. П. Весна // Іноземна філологія: респ. міжвідом. зб. / відп. ред. К. А. Кусько. – Львів : Світ, 1995. – Вип. 108. – С. 89–97.

3. Гординський Я. Кулішеві переклади драм Шекспіра / Я. Гординський // Записки Наукового товариства імені Шевченка / ред. К. Студинський. – Львів, 1928. – Т. СХLVIII : Праці історично-філологічної секції. – С. 55–164.

4. Житник В. К. Микола Лукаш – перекладач і лінгвіст / В. К. Житник // Наукові записки. – 2000. – Т. 18. – (Спец. випуск) : у 2 ч. – Ч. 1. – С. 17–22.

5. Ковалик І. Вчення про словотвір (словотворчі частини слова) / Іван Ковалик. – Львів : Львівський університет, 1958. – 79 с.

6. Ковалик І. Питання іменникового словотвору в східнослов'янських мовах у порівнянні з іншими слов'янськими мовами / Іван Ковалик. – Львів : Львівський університет, 1958. – 155 с.

7. Коптілов В. Теорія і практика перекладу : навч. посіб. / Віктор Коптілов. – К. : Юніверс, 2002. – 280 с.

8. Мороз Т. Новотвори П. Куліша у перекладі Книги Приповісток Соломонових – Чернівці : Рута, 2002. / Тетяна Мороз // Матеріали студ. наук. конф., 14–15 травня 2002 р.

Кн. 1 : Гуманітарні науки / відп. ред. Б. І. Бунчук. – С. 525–526.

9. Савчин В. Відтворення авторських неологізмів у перекладах М. Лукаша / Валентина Савчин // Іноземна філологія : укр. наук. зб. / відп. ред. К. А. Кусько. – Львів, 2001. – Вип. 112. – С. 298–305.

10. Савчин В. Микола Лукаш: особливості перекладацького стилю / Валентина Савчин // Матеріали V конгресу МАУ. Мовознавство : зб. наук. ст. / редкол. : Н. Д. Бабич, В. О. Бузинська, Н. В. Гуйванюк та ін. – Чернівці : Рута, 2003. – С. 458–463.

11. Савчин В. Стилiстичнi деривати у перекладах Миколи Лукаша / Валентина Савчин // Вісник Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника (Ювілейний випуск на пошану 100-річчя від Дня народження проф. Івана Ковалика) / (ред. кол. : В. Г. Матвіїшин (голов. ред.), Д. Г. Бучко, М. І. Голянич та ін. / М-во освіти і науки України. – Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2007. – Вип. XV–XVIII : Філологія. – С. 570–574.

12. Федунівич-Швед О. Т. Синоніми і пароніми як композиційний засіб тексту в перекладах Миколи Лукаша (на матеріалі романів Дж. Боккаччо "Декамерон" та М. де Сервантеса "Дон Кіхот") / О. Т. Федунівич-Швед // Урок української. – 2007. – № 6. – С. 25–29.

13. Федунівич-Швед О. Внесок П. Куліша у розвиток української літературної мови та продовження започаткованих ним традицій у перекладацькій практиці М. Лукаша / Оксана Федунівич-Швед // Науковий вісник Чернівецького національного університету : зб. наук. пр. / наук. ред. Б. І. Бунчук – Чернівці : Рута, 2008. – Вип. 312–313 : Слов'янська філологія. – С. 297–308.